Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/I, ss. 256-272.

DİNLER ARASI DİYALOG BAĞLAMINDA 'SAVAŞ' FENOMENİ; İSLÂMİYET ÖRNEĞİ

Kenan HAS *

Bu çalışma, 'Dinler Arası Diyalog' ve 'Dinler Arası İşbirliği' söylem ve sürecinin yükselme trendini yakaladığı bir süreçte özellikle farklı din müntesiplerinin 'işbirliği' ve 'diyalog' kavramlarına yönelik bir değerlendirme yapabilmeyi hedeflemektedir. Burada tartışmaya açmaya çalıştığımız en önemli sorun, 3.milenyuma girdigimiz ve bilimsel gelişmelerin ve teknolojinin hızla ilerlediği ve aynı zamanda 'Dinler Arası Diyalog' ve 'Küreselleşme' gibi söylemlerin popüler olduğu bir dönemde "savaş" realitesinin ilâhî dinlerden biri olan İslâm'ın perspektifinde ele alınması ve temel prensiplerinin incelenmesidir.

Kâinattaki geçmiş ve gelecek bütün insanları, yüce ve tek yaratıcı Allah-u Teâlâ'nın, Hz.Adem ve Hz.Havva'dan türetmiş olduğu nesiller olarak algıladığımızda, insanların bir barış ortamında yaşama istekleri ve bunu gerçekleştirebilmek için düşünce ve eylem sahasında yoğunlaşma hedefleri aslında son derece tabii ve gereklidir. Ancak böyle bir hedefin gerçekleşebilmesi, tarihsel süreç içerisinde mümkün olmadığı gibi, günümüz dünyasının sosyo-politik tezâhürleri bağlamında da aynı zamanda ütopiktir. Konuya tarihsel açıdan baktığımızda da zaten hiçbir dönemde evrensel barışın gerçekleşebileceği yolunda somut bir gelişme de söz konusu olamamıştır. Hz.Adem'in çocukları arasında başlayan kavga ortamı insanlık tarihi boyunca devam etmektedir. İfâde etmesi her ne kadar zor olsa da, tarihsel akış içerisinde her dönemde 'savaş', adeta kaçınılmaz bir realite olarak kendini kabul ettirmiştir.

Konuyu sadece birkaç ülke eksenli çalışmanın yetersiz ve problemli olacağı malumdur. Bu bakımdan dünyanın çeşitli yerlerinde farklı yaşam şartları ve farklı konjoktürlerde bulunan insanları da konumuz açısından değerlendirmek gerekir. Ancak böyle bir çalışma hem uzun bir süreyi ve hem de tarih, siyasal bilimler ve ekonomi gibi farklı bilim dallarından uzmanların katılabileceği bir ekip çalışmasını gerektirdiği düşüncesinde

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Çorum İlâhîyat Fakültesi, Öğretim Üyesi

olduğumuz için burada sadece kavramın eylem sahasının bilgisel anlamı üzerinde durmaya çalışacağız.

Böyle bir konu üzerinde çalışırken, Hz.Peygamber döneminden sonraki dönemlerde ortaya çıkan olayları dini ve siyâsî eğilimler açısından da ayrıca dikkate almak gerekir. Çünkü gerek geçmişte ve gerekse günümüzde birçok konuda olduğu gibi 'savaş' konusunda da tek bir İslâmî bakış açısı daha net bir ifâdeyle İslâm'dan çıkartılan tek ve tartışmasız bir yorumdan ziyâde farklı konjöktürel sebeplerden kaynaklanan birbiriyle çelişir görünüme sahip açılımlar söz konusu olmuştur

Çalışmamızda, tarihsel süreç içerisinde müslümanların gayr-i müslimlerle yapmış oldukları savaşların sebep ve neticeleri gibi tarihsel bilgilerden ziyâde, sadece 'savaş' olgusunun İslâmî açıdan içeriğinin nasıl doldurulabileceği konusunu incelemeye çalışacağız.

1.Savaş Fenomeni; İnsanlar arasındaki mücadelenin kaçınılmaz bir olgu oluşu tarihsel bir gerçektir. İşte bu nedenle bütün dönemlerde olduğu gibi 'savaş' çağımızın da en önemli fenomenlerinden biridir. Bu fenomenin muhtevası üzerinde araştırma yapılırken tarihsel akış içerisinde literatüre geçen gerilimlerin ve mücadelelerin sebebleri gözden geçirilmelidir. Bunlar, adaletsizlik, insanların birbirinden ayrı kalıtımsal özellikler taşıdıkları ve bu nedenle bazı insanların diğerlerinden üstün oldukları inancı, ülkelerin ekonomik, siyasal vb. yönlerle kendilerinden daha zayıf olan ülkeleri sömürge haline getirerek rant arama çabaları gibi günümüz realiteleridir. Dolayısıyla söz konusu fenomenin arka planında yatan olguları iyi okuma ve tahlil etme gereği vardır.

Savaş, ya iki devlet arasında, bir devletle aşiret gibi organize edilmiş bir topluluk arasında, ya da din, millet vs. gibi değerler çatısı altında birleşmiş topluluk veya aşiretlerin kendi aralarında yaptıkları savaşlar olmak üzere farklı kategorilerde değerlendirilebilir.[1] Bu kuramın İslâm dünyasındaki iz düşümü konusunda, temel olarak bir yanda İslâm hukukçuları tarafından ortaya konan akademik görüşlerle, diğer yanda İslâm tarihinin açık gerçekleri arasında denge kurmayı hedeflediği[2] de ileri sürülen tezler arasındadır.

2.İslâm'ın savaş anlayışına yönelik olarak son dönemde yapılan yayımlarda yer alan çeşitli iddialar vardır. Bunları şu şekilde özetlememiz mümkündür. İslâm, kuvvet ve güç kullanarak kendisini zorla kabul ettirmek ve bütün ırk ve dinleri itaat ettirmek amacı üzerine kurgulanmıştır. Kişilere fikir ve inanç hürriyeti tanımaz. İslâm'ın aktarmak isteği ana düşünceler

1. Qamaruddin KHAN, Political Concepts in Qur'an, Lahore, 1982, 67
2. Edward J.JURJI, 'The İslâmîc Theory of War', The Moslem World, C.XXX, Newyork, 1940, 332

arasında farklı mezhep ve dînî toplumlardaki bütün insanlara karşı savaşı deklare etmesi yer almaktadır. "Savaş, müslümanlar ile diğer millet ve devletler arasında en esas ilişkilerden biridir ve 'Barış' denen şey, sadece zorunlu olan geçici bir süre içerisinde belirlenen bir zaman diliminden başka bir şey değildir. İslâm, sevgi, güven, dostluk gibi duygulara ihtimam göstermez, aldırış etmez ve antlaşmalara da itibar etmez."[3] İslâm'da savaşın amacının "Haraç" almak gibi sekülarist bir karaktere sahip oluşu[4] vb. gibi. Bu gibi iddiaların akademik ortamda yeniden gözden geçirilmesinin, 'Kültür, Medeniyet ve Dinler Arası Diyalog' adı altındaki çalışmaları daha sağlıklı platformlara taşıyabileceği kanaatındayız.

3.Savaş probleminin ele alındığı birçok âyet vardır. Bununla birlikte bu âyetleri, Kur'anın ezeli ve ebedi olan Allah'ın kelamı olarak yaşamın bütün safhaları için ilk ve en önemli vahyin kendisi olması yönüyle ele almak ve Kur'an'ı Hz.Peygamberin Mekke ve Medine'de açıkladığı ve pratik hayata uyguladığı insan hayatının temel prensiplerini oluşturması açısından değerlendirmek gerekir. Ayrıca bu prensiplerin yorumu ve pratik hayata tatbik edilmesi İslâm dini müntesiplerinin tarihsel yaşamının bir temelini oluşturması bakımından da konumuz açısından dikkat çekicidir. Kur'an'da bu konuyla direkt ilgili bir çok âyet görebiliriz. Mesela Al-i imran, 3/121-180 arası Uhud savaşına, Ahzab, 33/9-19 arası âyetler Hendek savaşına, Tevbe, 9/38-129 arasındaki âyetlerin çoğu H.9.yılda yapılan Tebük seferine[5] ilişkindir. Fetih (48) suresinde Hudeybiye antlaşmasından ve Enfâl (8) suresinde de 75 âyetle Bedir[6] savaşından bahsedilir.

---

3. Peters RUDOLPH, Islam and Colonialism, The Doctrine of Jihad in Modern History, Amsterdam, 1979, 110-111

4. Albrecth NOTH, Müslümanlıkta ve Hıristiyanlıkta Kutsal Savaş ve Mücadele, (Çev.İhsan Çatay), İst.1999, 17

5. Tebuk seferinin sebebi, İslâm'ın Arabistan'daki hızlı gelişiminden kaygı duyan ve Hz.Peygamberin düşmanlarından Ebu Amir tarafından kışkırtılan Bizanslıların, Medine'ye doğru yürüyüp sınır boylarında büyük bir kuvvet toplamakta olduğu haberi Hz.Peygambere ulaşır. Böyle bir saldırıya karşı tedbir olarak Hz.Peygamber, Müslümanların o günkü imkanları içinde güçlü bir kuvvet toplar ve H.9.yılın Recep ayında sınıra doğru hareket eder. Medine-Şam yolunun orta yerinde bulunan Tebük'e varınca, Hz.Peygamber, ya Bizanslıların Arabistan'ı işgal için henüz hazır olmadıklarını ya da şimdilik böyle bir niyetten vazgeçmiş olduklarını tesbit ettiğinden olacak, ancak savunma amacıyla savaşa girilebileceği yolundaki İslâmî ilkeye uyarak herhangi bir çatışmaya girmeden ordusuyla birlikte Medine'ye geri döner. Bkz. Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir, (Çev.Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İst.1997, 360

6. Bedir savaşı; H.2.yılın Şaban ayında Medine'deki Müslümanlar, bir kaç ay önce Ebu Süfyan'ın önderliğinde Suriye'ye giden büyük bir Mekke ticaret kervanının Mekke'ye dönmek üzere güneye doğru yola çıktığını ve birkaç hafta sonra Medine yakınlarından geçeceğini öğrenirler. Hz.Peygamber de Kureyş müşrikleriyle kendi aralarında açık bir savaş halinin zaten mevcut olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmuş olmalı ki, söz

'Cihâd' teriminin hareket alanının esnekliğinden yola çıkarak, Müslümanların gayr-i müslimlere karşı bu anlamda agressif tavır sergilemeleri, dinler arası diyalog söylemlerinin yükseliş trendi kazandığı günümüzde açıklanabilmesi sıkıntılı bir eylem konumundadır. Bu terimin ilk dînî yorumları, şu iki şeyi garantilemeyi hedeflemek isteyen Müslüman toplumunun ortak yükümlülüğünü ifâde eder. Birincisi, Gayr-i müslimlere karşı yapılacak kutsal mücadelede askeri kuvveti dolduracak yeterli sayıda gönüllü müminlerin olması. İkincisi, ise müslümanların yaşadığı bölgelere baskın yapan gayr-i müslimlere karşı bütün müminleri harekete geçirmek.

---

konusu kervana Medine'ye yaklaşır yaklaşmaz hücum etme niyetinde olduğunu ashabına bildirir. Bu haberi duyan Suriye'deki Ebu Süfyan, Mekke'ye acil yardım isteğiyle bir kurye gönderir.Kureyş'te Ebu Cehil'in kumandasında bir orduyu kuzeye doğru yola çıkarır. Burada dikkatleri çekmesi gereken nokta; Hz.Peygamberin tasarısını çok önceden açığa vurması, dolayısıyla tasarlanan saldırının bir yanıltmacadan başka bir şey olmadığı, buna karşılık, ta başından beri gözlenen gerçek hedefin ise Kureyş ordusuyla karşı karşıya gelmek olduğunu gösterir gibidir. Her nekadar taraflar arasında o zamana kadar fiili bir çatışma meydana gelmemişse bile zaten mevcut bir savaş hali varlığını her an hissettiriyordu ve Müslümanlar da kendilerini muhtemel bir Kureyş saldırısının tehdidi altında hissediyorlardı. Hz.Peygamberin bu kararsız ve sıkıntılı duruma son vermek ve aynı zamanda henüz kuvvet bakımından zayıf olan kendi toplumuna bir güvenlik hattı oluşturmak için böyle bir stratejiyi geliştirmiş olması büyük ihtimaldir. Çünkü, Hz.Peygamberin, sadece 40 kişinin koruduğu yaklaşık 1000 deveden oluşan muazzam kervana saldırmak ve onu yağmalamak gibi bir niyeti olsaydı bu eylemini kervan Medine yakınlarına gelinceye kadar bekleyerek ve aniden saldırıya geçerek çok rahatlıkla gerçekleştirebilirdi. Bu durumda Ebu Süfyan, Mekke'den silahlı bir yardım sağlamak için gerekli zamanı da bulamazdı. Ama Hz.Peygamber, tasarlamış olduğu imajını verdiği saldırıyı haftalarca önceden duyurarak, Mekke'li müşriklerin alarma geçmesi ve bir ordu hazırlayarak Medine üzerine gelmelerine yeterli olacak zamanı kazandırdı. İki ordu karşılaştığında Mekke ordusu yaklaşık 950, Müslümanlar ise 313 kişi idiler. Müslümanlar hemen savaş şurası yaparlar. Düşman kuvvetinin sayıca çok olduğu ve savaşılmadan Medine'ye dönülmesini teklif edenlere karşı Hz.Ebubebir ve Hz.Ömer gibi bahabelerinde içinde bulunduğu büyük çoğunluk savaş yapılmasından yana görüş bildirince savaş yapılmasına karar verilir. Mekke ordusundan 70, Müslümanlardan ise 14 kayıpla savaş sona erer. Sonuç olarak, Kureyşlilere şu mesaj verilir ki; Hz.Peygamber tarafından başlatılan hareket gelip geçici bir düş değil, fakat yeni bir dinin varlığının, Arap tarihinde bilinen hiç bir dönemle karşılaştırılamayacak yepyeni bir çağın başlangıcıdır. Savaş, sahabe açısından daha farklı sonuçları ön plana çıkarmıştır. Çünkü bir çok sahabe için Medine'ye hicret olayı, Mekke'de çekmek zorunda kalmış oldukları baskı ve zulme karşı bir sığınma hareketinden başka bir anlam taşımıyordu.Ama savaştan sonra artık kendilerini yepyeni bir toplumsal düzenin beklediğini anlamış oldular. Hicretin ilk dönemlerinde kendileri için o kadar karakteristik olan o pasif kendini adama tavır ve öğretisi, bu olayda, eylem yoluyla kendini adama fikriyle bütünleyici ögesine ulaşmış oldu. Bkz.ESED, 317-319. M.Hamidullah, Bedr savaşında kervanların da hedef alındığını görüşünü savunur. Bkz.Muhammed HAMİDULLAH, Hz.Peygamber'in Savaşları, (Çev.Salih TUĞ), İst.1981, 65-66

İslâmî misyonu, buna karşı cephe alanlara karşı korumak söylemi aynı zamanda din hürriyetinin korunması olarak da ifâde edilebilir. Herkes İslâm'ın çağrısına kulak vermede ve İslâm'ı herhangi bir engelleme, baskı veya bir eziyet, zulüm olmaksızın kabul edebilmede tamamen hür olmalıdır.[7] Bu söylemi destekleyen argüman olarakta yine Kur'an'ın 2/193 ve 8/39. âyetleri gösterilebilir.

İslâm'ın savaş hakkındaki tutumu, İslâm'ın propagandasını yapmak ve savunma fikrinin ön planda oluşu gibi farklı kategorilerde incelenebilir. Bunlardan "savunma" fikriyle bağlantılı olarak ortaya konan argümanlar olarak; 1.Müslümanların canları mal ve mülkleri üzerine düşman kuvvetlerce yapılan veya yapılması beklenilen bir saldırı karşısındaki savaş halinden söz edilebilir, ki Kur'an'ın 2/190. âyetleri bu konuya açıklık getirmektedir. 2.Müslümanların yerleşim bölgelerinin dışında kalan yerlerdeki Müslümanların zulüm ve baskılara maruz kalmalarını önlemek. Bu, din hürriyetini koruma fikriyle tamamen bağlantılıdır. Bu konuda Kur'an'ın 4/75. âyetinin esas alındığı görülmektedir. 3.ise; Düşman tarafından antlaşmanın ihlaline karşılık olarak savaş yapmak ki, kaynağını Kur'an 9/12'den almaktadır[8]

Buna göre Müslümanlar sadece zulüm altında iken ve savunma amacıyla savaşmayı tercih etmişlerdir. İslâm tarihinin ilk yıllarında görülen savaşlar da İslâm inancını savunmak amacıyla önce Kureyş'e, ardından bütün Araplara daha sonra da İran ve Bizans'a karşı yapılmıştır. Üzerinde en çok spekülasyon yapılan ve tarih boyunca farklı şekillerde tezâhür eden fetih hareketlerini ise devletlerin takip ettği dış politikanın bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir.

---

7. RUDOLPH, 122

8. RUDOLPH, 123 Savunma eğilimli akımın son dönemlerdeki en dikkat çekici örneklerini 19.yüzyılın ikinci yarısında Hindistan'da görmekteyiz. Akımın ilk temsilcilerinden biri de (1817-1898) yılları arasında yaşamış olan Seyyid Ahmed Han'dır. 1871 de Hindistandaki olaylar üzerine yazmış olduğu yazıda, önce 'savaş' anlamında kullanılan 'cihâd' terimine yüklenilen anlamlardan yola çıkarak bu kavramı "fi sebilillah inancının savunulması için yapılan savaş" olarak açıklar ve bu eylemin yapılması için gerekli olan şartlardan bahseder. Bu şartların göz ardı edilerek yapılan bir savaşın da hukuksuz birşey olacağını vurgular. Bkz.RUDOLP, 125. Seyyid Ahmed Han'ın düşünceleri için Bkz. Aziz AHMED, Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm, (Çev.Ahmet Küskün), İst.1990, 41-68 Bu görüşleri vurgulayan sadece Ahmed Han değildi. Cihâd'ın savunmaya yönelik bir savaş olduğu düşüncesi 19.yüzyılın sonlarında Orta Doğu ülkelerinde özellikle Mısır'da Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rıza'nın çalışmalarında da görülür. Bu alimlerle Ahmed Han'ın bu konudaki görüşleri arasında küçük nüanslar olsada çıkış noktaları aynıdır. Hernekadar son zamanlarda radikal yaklaşımlar zaman zaman ön planda görünse bile günümüzde 'savaş' anlamındaki 'Cihâd' anlayışında 'savunmacı' eğilim ağırlıktadır.

Kur'an'da, 'Darü'l-Harb' ve 'Darü'l-İslâm' şeklinde açık bir şekilde tanımlama yer almamıştır ve özellikle "Dört Halife Dönemi" sonuna kadar, müslümanların gayr-i müslimleri zor kullanarak müslüman yapmak için savaşa gittiklerine dâir tartışma götürmez argümanlar getirmek mümkün görünmemektedir. 'İslâmî Savaş' temel insan hakları içindir. Bu söylemden, savaşmak için saldırılmayı beklemek gibi bir anlam da çıkarılamaz. Savaş, Kur'an'da da işaret edildiği gibi, insan hürriyetlerinin korunması için gereklidir. Konuyla ilgili Kur'an âyetlerini incelelediğimizde şöyle bir sınıflama yapılabilir.

4. Savaşmaya teşvik eden âyetler;

4.1."Size savaş açanlara karşı Allah yolunda savaşın, sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez." (Bakara 2/190) "Onları (size karşı savaşanları) yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar, size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün...(Bakara 191) "Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk)de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şâyet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur."[9]

Buradaki son âyet (Bakara 193), Hudeybiye Barış antlaşması esnasında nazil olmuştur.[10] Hz.Peygamber ve ashabı bir önceki yıl yapamadıkları umre ibâdetini ifâ etmek için hazırlık yaparlar. Ancak bu arada Kureyş'in kendilerine verdikleri sözü tutmayarak kendilerini Mescid-i Haram'a girmekten alıkoyacaklarından endişe ederler. Hz.Peygamber ve ashabı da zaten Haram ayında savaşmayı doğru bulmuyorlardı.[11] İşte böyle bir ortamda bu âyetler nâzil olur. İbn Cerîr'in Katâde'den tahriç ettiği bir rivâyet de yine Kâbe'yi ziyaretle ilgilidir.[12] Söz konusu âyet H.7. yılında nazil olmuştur.

---

9. Bakara, 2/191,193

10. Hz.Peygamber (s.a.s) müşrikler tarafından Kabe'ye girmeleri engellenir ve gelecek yıl gelmesi ve Mekke'de üç gün kalması, Kabe'yi tavaf etmesi ve dilediği şekilde hareket etmesi hususunda anlaşma yapılır. Bkz.imam Ebi'l-Hasen Ali b.Ahmed El-Vahidi en-NEYSABURİ, Esbâbü'n-Nüzûl, (Ta'lik ve Tahriç, Mustafa Ribü'l-Büga), Beyrut, 1994, 45-46

11. Celaleddin es-SUYUTİ, Lübâbu-l Nukûl, fî Eshâb-ı Nüzûl, Beyrut, Tsz., 24

12. Hz.Peygamber ve ashabı Zi'lkade ayında ihramlı olarak ve yanlarında da Mekke-i Mükerreme'ye götürülmek üzere kurbanlık hayvanları olduğu halde Mekke'ye yönelirler. Hudeybiye'ye vardıklarında müşrikler onları engeller ve Hz.Peygamber (s.a.v) ile 'bu yıl Medine'ye dönüp, gelecek yıl Mekke'ye gelmesi' konusunda anlaşma yaparlar. Bir sonraki yıl gelince Hz.Peygamber ve ashabı yola çıkar ve Zi'lkade ayında ihramlı olarak Mekke'ye girerek orada üç gece kalırlar. Bu arada müşrikler bir önceki yıl Hz.Peygamber (s.a.v)in umre (isteğini) reddettikleri için kibirlenmişlerdi. Allah-u

"Fitne ortadan kalkıncaya kadar ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın" ibâresi Enfâl, 8/39. âyette de geçmektedir. Bu âyette savaş açılmasına meşrû sebep olarak 'Fitne'[13] kelimesi gösterilmiştir. Burada savaşın sona erdirilmesi için şart koşulan 'dînin tamamen Allah için olması' ibâresi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Katâde, bunun anlamının 'lâ ilâhe illallah' denilinceye kadar olması gerektiğini ileri sürmüştür.[14]

Ancak burada çözülmesi gereken bir sorun karşımıza çıkmaktadır. O'da Arapçada 'çok anlama' sahip olan kelimelerin geçtikleri âyetlerde hangi anlamda kullanıldıkları sorunudur. "Fitne" kelimesi de çok anlamlı kelimelerden birisidir. Bu tür kelimelerin hangi anlamda kullanıldıkları ancak bağlamları göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir. Ayrıca Arapça'dan Türkçe'ye çevrilen kelimelerin önemli bir kısmında görülen anlam daralması ve Kur'an'da geçen bu tür kelimelerin Türkçe'ye genelde o kelimeye Kur'an'ın yüklediği terimsel anlamın ön plana çıkarılarak tercüme edilmesi âyetlerin yanlış anlaşılma problemini de beraberinde getirmektedir.[15]

Kur'anda "el-fitne" olarak 30 ve türevleriyle birlikte 60 yerde geçen kelimenin imtihan, musibet, (dert), saptırma (inkar), cinnet, azap, (ateşe atılma), cevap (mazeret, çare), günah, savaşma, (öldürme), fitne, baskı (işkence, eziyet, kötülük) gibi anlamlara gelen kullanımları vardır. Yukarda değindiğimiz Bakara 191-193. âyetlerde iki yerde geçen "fitne" kelimesinin, âyetlerin bağlamı ve nüzul sebepleri göz önüne alındığında "baskı, işkence, eziyet ve kötülük" gibi anlamları ön plana çıkmaktadır. Çünkü söz konusu âyetlerde Müslümanlara herhangi bir sebep olmaksızın savaş yapmaları değil, aksine kendilerine savaş açanlara karşı harp etme iznini vermekte, onlara Mekke'den kendilerini uzaklaştıran insanlara aynı şekilde karşılık hakkı verme hakkı tanımaktadır. Bu söylemi destekleyen en kuvvetli argümanda yine âyetin içerisindedir. O'da 'eğer onlar sizinle savaşırlarsa...'

Teâlâ da buna karşılık olarak Hz.Peygamber (s.a.v)i bir önceki yıl kendisini ve ashabını Mekke'ye girmelerini engelledikleri ayda Mekke'ye girdirmiş olur. es-SUYUTİ, 24

13. İbn Abbas, Katade ve Hasen rivâyetiyle burada geçen 'fitne ortadan kalkıncaya kadar' ifâdesiyle 'şirk'in ortadan kalkmasının anlaşılması gerektiği vurgulanır. Hasen rivâyetinde buradaki fitneden kasdedilen şeyin 'Belâ' olduğu şeklinde de bilgi vardır. İbn Haric, mü'min'in dininden vazgeçirilmesi gayreti olarak izah etmiştir. İbn Zeyd ise, buradaki fitne'den 'küfr' kastedildiğine işaret eder ve mananın 'küfr ortadan kalkıncaya kadar onlarla savaşın' şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir. Bkz.Ebu Ca'fer Muhammed b.Cerir et-TABERİ, Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an, Beyrut,1992, C.VI, 245-246.

14. TABERİ, C.VI, 245

15. Söz konusu kelimenin Arapça ve Türkçe'deki kullanımları ve Kur'an'daki kullanımları konusundaki geniş bilgi için bkz. Emrullah İŞLER, "Fitne Katl'den Beter mi? "Fitne" kelimesi ve Türkçe'ye çevirini sorunu" İslâmîyat II, Ank.1999, .2, 137-153

gibi şartlı ifâdelere yer verilmiş olması ve hemen arkasından 'Ancak vazgeçerlerse unutmayın ki Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır' mealindeki 190. âyet, saldırı olmaksızın yapılacak bir savaş anlayışını sorgular mâhiyettedir.

4.2.Konumuzla ilgili üzerinde en çok spekülasyon yapılan âyetlerden biri olarak da içerisinde Hz.Peygamberin verdiği ceza şekli söz konusu olan şu meâldeki âyeti görmekteyiz.

"Allah'a ve Elçisi'ne karşı savaş açanların[16] ve yeryüzünde fesadı yaymaya çalışanların büyük kısmının öldürülmeleri veya asılmaları veya döneklikleri yüzünden büyük kısmının ellerinin ve ayaklarının kesilmesi yahut yeryüzünden sürülmeleri, yalnızca bir karşılıktan ibarettir.." [17]

Klasik müfessirlerin söz konusu âyete getirmiş oldukları yorumlar, genellikle âyetin zâhirî yönü üzerinde yoğunlaşmıştır. Yani "Allah'a ve Elçisi'ne savaş açan ve yeryüzünde fesadı yayanların cezası, onların öldürülmeleri, yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi veya yeryüzünden sürülmeleri olacaktır. Ancak bu tür yorumlar şu sebeplerden sıkıntılıdır.

1.Âyette geçen dört fiil de edilgen çatısında kullanılmıştır. 'Öldürülme'-Yukattelu-, 'Asılma'-Yusallebu-, 'Kesilme'-Tukatta'a- ve 'Sürülme'-Yünfev- fiilleri geniş zaman kipindedir ve bu şekilde iken gelecek zaman veya emir halini ifâde etmezler.

2.Söz konusu âyet, şer'i bir hüküm olarak alınacaksa, 'onlar yeryüzünden sürüleceklerdir' ifâdesinin anlamı ne olabilir? Bu noktada bir kısım müfessirler "savaş açan düşmanların (İslâm) topraklarından çıkartılmaları" gerektigini düşünmüşlerdir. Ancak Kur'an'da "yeryüzü" (arz) teriminin böyle sınırlı bir anlamda kullanıldığının örneği yoktur.

3.Söz konusu âyetin bir 'şer'i emir' şeklinde yorumlanmasına karşı en güçlü itiraz olarak (7/124)[18], (20/71)[19] ve (26/49)[20] âyetleri gösterilmektedir.

16. Buradaki "Allah'a ve Elçisi'ne savaş açmak" ifâdesi ile, başka insanların Allah inancını sarsmaya ve yıkmaya yönelik bilinçli davranışlarının yanısıra, Allah'ın koyduğu ve bütün elçilerin açıkladığı ahlâki ilkelere düşmanca bir muhalefet ve onların kasıtlı olarak gözardı edilmesi anlatılmaktadır. Âyetin genel yorumuna gelince; Klasik Arapça'da 'birinin elini ve ayağını kesmek' deyimi, 'birinin gücünü yok etmek' ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Burada da mecâzî anlamın ön plânda düşünülmesi daha uygun olabilir. Âyette geçen ve genellikle "çaprazlama olarak" şeklinde çevrilen 'min hilâf' deyimi, 'halefehu (onunla anlaşmazlığa düştü, yahut 'ona muhalefet etti' veya 'ona aykırı gelecek şekilde davrandı' anlamlarına gelen) fiilden türetilmiştir. Buradan da 'min hilaf'ın öncelikli anlamının 'onların sapkınlıkları yüzünden' şeklinde düşünülmesi de mümkündür. Bkz.ESED, 195

17. Mâide, 5/33

18. Firavun; "Ben size izin vermeden o'na inandınız, öyle mi" dedi, "Bakın, bu sizin yaptığınız sinsice hazırlanmış bir tuzak; hem de bu (benim kendi) şehrimde, böylelikle ahalisini çekip götürmek için... Ama (bekleyin) yakında göreceksiniz. Bu dönekliğiniz

Bu âyetlerde Kur'an, kitlesel asılmaya ve kitlesel imhaya işaret eden tamamen aynı ifâdeleri -bu defa geleceğe yönelik kesin bir niyet ile- Firavun'un ağzından mü'minlere karşı bir tehdit olarak nakleder. Firavun ise, Kur'an'da her zaman kötülüğün ve Allah'ı inkarın tipik bir örneği olarak tanımlandığından, aynı Kur'an'ın başka bir yerde "Allah'ın düşmanı" olarak vasıflandırdığı bir kimseye izafe ettiği ifâdelerin aynısı ile bir ilâhî kanunu yürürlüğe koyması düşünülemez.[21]

Konuyla ilgili olarak gösterilen bir önemli âyet ise Bedr savaşından önce nazil olan ve Hz.Peygambere karşı savaş başlatan Mekkeli müşriklere karşı Müslümanların savaş açabilmelerine izin verildiğini bildiriren Bakara 2/216 dır. Ancak nüzûl sırası bakımından bu âyetten sonra gelen ve kısastan vazgeçmenin daha hayırlı olduğuna yönelik "..onlar için (Tevrat'ta) hükmettik; cana can, göze göz, dişe diş, kulağa kulak, buruna burun ve yaralamalarda (benzer) bir karşılık; ama kim hayır için ondan vazgeçerse, bu günahlarının bir kısmına keffâret olacaktır..." şeklindeki âyet[22] ise Müslümanların sergileyecekleri tavrın nasıl olması gerektiğine yeterince ışık tutmaktadır.

4.3.Konumuz açısından önemli bir âyet de Hac suresindeki âyettir.

"Kendileriyle savaşılanlara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi..." Hac 22/39

İbn Abbas bu âyetin, savaş (kıtâl) hakkında nâzil olan ilk âyet olduğunu belirtir ve 'Hz.Peygamber'in Mekke'den çıkarıldığı zaman Hz.Ebu Bekir'in 'Peygamberlerini çıkardılar, mutlaka helâk olacaklardır' dediğini ve bunun üzerine de söz konusu âyetin nâzil olduğuna işaret eder.[23]

Kur'an'da savaş yapmaya izin veren âyetlerde görülen temel prensiplerden birisi de saldırmazlık anlaşmalarının ihlâl edilmesi ve ilk olarak karşı tarafın savaşa olarak başlamış olması gösterilmektedir.[24]

İslâmda 'savaş' ve 'barış' konularını incelerken öncelikle iki temel noktanın açılımının yapılması gereklidir. Bunlardan birincisi 'İnsan Hakları',

---

yüzünden, mutlaka, (içinizden) pek çoğunun ellerini ve ayaklarını budayacağım; ve yine mutlaka (içinizden) pek çoğunu topluca asacağım!" Araf 7/123-124.

19. (Firavun); "..bu ihanetinizden dolayı, hiç şüpheniz olmasın, çoğunuzun ellerini ayaklarını kesivereceğim; ve yine şüpheniz olmasın ki, pek çoğunuzu da hurma kütüğüne asacağım ki, böylece hangimizin azapta daha zorlu ve daha sürekli olduğunu iyice anlayasınız!" Taha,20/71.
20. (Firavun);"..Fakat yakında (benim intikamımı) göreceksiniz: içinizden bir çoğununun ellerini (ve) ayaklarını kestireceğim, hepinizi astıracağım!" Şuara, 26/49.
21. Bkz.ESED, 195
22. Maide, 5/45
23. SUYUTİ, 147
24. Tevbe, 9/12-13

ikincisi ise insan haklarının pratikte zemin bulmasını sağlayacak uygulama türü olan 'Adalet'. İslâmda hâkim olan düşünce evrensel düşüncedir. "Bir millete olan kininiz sizi adâletsizliğe sürüklemesin; Âdil olun; bu takvaya çok yakındır"[25] âyeti konuyu aydınlatır mahiyettedir.

5.Din Hürriyeti ve Savaş; Savaşın, insanları dinlerini değiştirmeye zorlayıcı bir amaca asla hizmet etmeyeceği kesindir. Bu şekildeki bir hüküm Kur'an'ın 2/256. ve 10/99. âyetlerinde de desteklenmiştir. Bu görüşü destekleyici kuvvetli bir argüman olarak, Hadislerde kadın, çocuk ve yaşlı insanları kâfir bile olsalar öldürülmelerinin yasaklanışı gösterilebilir.[26] Halbuki savaşla ilgili âyetler indiğinde 'kâfir' olarak tanımlanan bütün insanların öldürülmesine izin verilebilirdi. Ancak böyle bir durumla karşılaşmamaktayız. Şimdi böyle bir misyonu yüklenen Din'in, kendisini kabul etmeyen insanlara karşı zor kullanma gibi bir gereksinimi olduğundan söz etmek ne derece doğrulanabilir? Şâyet böyle bir tavır söz konusu olsaydı, bu insanlar için hem onur kırıcı, hem onların heves ve ümidlerini kırma ve dolayısıyla İslâm'a giden yolda olumsuz bir rol oynardı. Eğer kişi, istemediği bir şeyi yapmak için kendisinin tehdit edildiği veya kendisine zor kullanıldığının farkında olursa bu durum onu istenilen noktaya saygı göstermesine, takdir hisleriyle yaklaşmasına ve itibar göstermesine engel teşkil edecektir.

Buradan anlaşılmaktadır ki, herhangi bir dini zorla ve güç kullanarak kabul ettirmek için yapılacak bir savaşa Kur'an izin vermemiştir. Yukarıda değindiğimiz 'Dinde zorlama yoktur'[27] âyetinde konu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Söz konusu âyetin nüzûl sebebine gelince; İbn Abbas'tan bir rivâyete göre; Salim b. Avf oğullarından El-Husayn denilen bir kimse hakkında nazil olmuştur. Ensardan olan bu kişinin iki Hıristiyan oğlu vardır. Onların Hıristiyan kalmakta ısrar etmeleri karşısında Hz.Peygambere gelerek çocuklarını müslüman yapmaya zorlayıp zorlayamacağını sorar. Ve bunun üzerine de bu âyet nazil olur. Bir başka rivâyete göre de âyetin nüzûl sebebi çocukların dinlerini değiştirmelerine yöneliktir.[28]

'Din ve Vicdan Hürriyeti'nin temel felsefesi, insanların herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın kendi irâde ve arzularıyla kutsal kabul ettikleri metafizik güce, mutlak varlığa inanmaları, îmân etmeleri ve istedikleri

25. Maide,5/8

26. Buhari, Kitabu'l Cihâd, 56

27. Bakara, 2/256

28. Ensardan bazı kimseler çocuklarını emzirmeleri için Ben-u Kurayza kabilesindeki süt annelerine bırakırlardı. Böylece bu çocuklar Yahudi dini hayatı çerçevesi içerisinde büyüyorlardı. Daha sondaki dönemde İslâm dini gelince bu çocukların aileleri onları İslâm'a girmeye zorladılar. Bunun üzerine de bu âyet nâzil oldu. Abdulfettah el-KADI, Esbâb-ı Nüzûl, Sahâbe ve Muhaddislere Göre, (Çev.Salih Akdemir), Ank.1996, 78

'Din'in prensipleriyle amel etme hakkına sahip olmalarıdır. Çünkü açık ve net olarak anlaşılacağı üzere 'Din', 'Vicdan', 'İman' gibi kavramlar insanın sadece kendi iç dünyasının değerleri olup bu kavramların hareket sahasına dışarıdan herhangi bir müdahale yapılması da söz konusu değildir. Dahada ötesi, insanların bu değerlerinin dışarıdan herhangi bir güç kullanılarak yönlendirilebileceğinin düşünülmesi herhangi bir bilimsel değer de taşımamaktadır.

'Din' terimi, hem ahlâkî olarak emredici kanunların muhtevâsını ve hem de onlara uygun davranmayı ifâde eder ve sonuçta, terimin en geniş anlam çerçevesini yansıtır. Yani, içerdiği akidecî prensipleri ve bu prensiplerin pratik yansımalarını olduğu kadar, insanın ibâdet ettiği varlığa karşı yaklaşımını, dolayısıyla 'îtikâd' kavramını da içine alır. Bunun "din", "inanç", "dînî müeyyideler" yahut "ahlâk sistemi" olarak çevrilmesi, terimin hangi bağlamda kullanıldığına bağlıdır. İnanç veya din ile ilgili her konuda zorlamanın kesin olarak yasaklanmasına dayanan bütün İslâm hukukçuları, zorla din değiştirmenin her şart altında geçersiz ve temelsiz olduğu ve inanmayan bir kişiyi İslâm'ı kabule zorlamanın büyük bir günah teşkil ettiği görüşünü benimsemişlerdir. Bu, İslâm'ın, inanmayanların önüne "ya İslâm, ya kılıç" alternatifi koyduğu şeklindeki yaygın söylemi geçersiz kılan bir hükümdür.[29] "Ey Muhammed! Kendilerine kitap verilenlerle verilmeyenlere; "İslâmîyeti kabul ettniz mi?' de. Kabul ettilerse doğru yolu bulmuşlardır. Yüz çeviririlerse, senin tebliğden başka yapacağın yoktur."[30]

Âyet'de düşmandan intikam almaya cevaz veriliyor ise de burada bir anlamda verilecek cezanın mâruz kalınan zulmün oranıyla sınırlandırılması emdedilmekte ve bunun yanında yukarıda da işaret edildiği üzere 'affetmenin' fazileti ön plâna çıkartılarak konuya farklı bir yaklaşım imkanı da verilmektedir.[31]

6.Peygamberlerin Misyonu; Kur'an'ın muhtevâsı üzerinde şu noktaların altı çizilmiş olduğu söylenebilir. Peygamberlerin görevi sadece tebliğ'dir. Dolayısıyla, bu görevi sekteye uğratacak ve engelleyecek oluşumların dışında peygamberin 'saldırı amaçlı savaş yapması' yüklendiği misyon bağlamıyla paralellik taşımaz. Peygamberlerin bu dünya hayatındaki görevlerine baktığımızda da zaten şu hususları görebilmekteyiz.

6.1.Peygamberlerin, insanları yalnız "Bir" olan Allah'a kulluk etmeye dâvet etmeleri.[32]

---

29. Bkz.ESED, 78

30. Âl-i İmran, 3/20

31. 'Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfaatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zâlimleri sevmez.' Şûra, 42/40

32. "Gerçek şu ki, Biz Nuh'u kendi toplumuna gönderdik; 'Ey kavmim! dedi, 'yalnızca Allah'a kulluk edin; O'ndan başka Tanrınız yok çünkü. 'Âraf,7/59 -Aynı muhtevaya

6.2.Görevlerinin, Allah-u Teâlâ tarafından kendilerine vahyolunanı 'tebliğ' etmek olduğu;[33]

6.3.İnsanlığa, (özellikle de son peygamber Hz.Muhammed (as)'ın bütün âlemlere) rahmet olarak gönderilmeleri ;[34]

Kur'an'da bu hakikat ayrıca Peygamberlerin lisânıyla "Rabbimiz bilir ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz; Fakat (bize emanet edilen) mesajı size açıkça tebliğ etmekten başka bir şey ile yükümlü değiliz"[35] ifâdesiyle teyid ettirilir.

Bu âyetlerden, değil sadece Hz.Peygamber'in hiç bir peygamberin insanları inanmaya zorlamak gibi bir misyonla gönderilmemiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

---

sahip Hûd Peygamberin Ad kavmine (Araf,7/65), Salih Peygamberin Semud kavmine (Araf,7/73), fiuayb Peygamberin Medyen halkına (Araf,7/85), Hûd Peygamberin Ad toplumuna (Hûd,11/50) mesajları vardır. Konuyla ilgili olarak yine Nahl,16/2, Enbiyâ, 21/108 ve Kehf,18/110 âyetleri peygamberlerin sözü edilen ortak misyonlarına vurgu yapmaktadır.

33. "Ey peygamber, eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki; "Bana tâbî olanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Daha önce vahy verilmiş olanlara ve ümmîlere de "siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse unutma ki senin görevin sadece mesajı iletmektir. (Çünkü) Allah kullarını çok iyi görmektedir. (Âl-i İmran, 3/20). Ayrıca bkz. "..senin görevin sadece,(sana vahyolunan) mesajı açıkça duyurmaktan ibarettir." (Nahl,16/82). "Peygamber, (kendisine emanet edilen) mesajı tebliğ etmekten başka bir şeyle yükümlü değildir." (Mâide,5/99). "Eğer (Rasûl'den) yüz çevirirseniz (bilin ki) o yalnız kendi yükümlülüklerinden sorumlu tutulacak, siz de yalnız kendi yükümlülüklerinizden sorumlu tutulacaksınız; ama eğer o'na itaat ederseniz doğru yola erişirsiniz. Ayrıca, Rasûl'e düşen yalnızca (kendisine indirilen mesajı) açıkça duyurmaktır. (Nûr,24/54). "..Peygamber'e düşen yalnız açık bir tebliğdir."(Ankebût,29/18). "Biz seni onlara bekçi olarak göndermedik; sana düşen, yalnız (emanet edilen) mesajı iletmektir." (Şûra,42/48)

34. İnsanlığa gönderilen son rasûl için Allah-u Teâlâ'nın "Biz seni yalnızca, bütün alemlere rahmetimiz(in) bir işareti olarak gönderdik. Enbiya 21/107 -Burada geçen 'bütün âlemler' ifâdesinin sınırları içerisine insanlık aleminin hepsi dahil olduğuna göre insanlık içindeki bütün toplumların da kurtuluşu hedeflenmektedir. Bu aynı zamanda Kur'an mesajının özüne ilişkin temel ilkedir.

    Kur'ani vahyin evrenselliği onun üç özelliğinden ileri gelmektedir.Birincisi; Kur'an mesajı, soy, ırk ya da kültürel çevre gözetmeksizin bütün insanlığa hitap etmektedir. İkincisi; özellikle insanın akıl ve sağ duyusuna hitap etmekte ve üçüncüsü; Bilinen bütün diğer dini metinlerin aksine, Kur'an, 14 yy. önce vahyedildiği günden bugüne tek kelimesi dahi değiştirilmeden ulaşan ve bundan böyle de değiştirilmeden kalacak olan tek kitaptır. Çünkü Kur'an, "onu (tüm tahriflere karşı) muhakkak ki Biz koruyacağız" vaadi doğrultusunda eksiksiz kaydedilmiş ve günümüze eksiksiz ulaştırılmıştır. (İnna nahnü nezzelna ezzikra ve inna lehu le hafizun Hicr 15/9) Bu üç özelliğinden dolayıdır ki, Kur'an, ilâhî vahyin son evresini temsil etmektedir ve bu vahyi insanlığa ulaştıran Hz.Peygamberde peygamberlerin sonuncusudur. Kur'an ifâdesiyle 'peygamberlerin mührü'dür. Bkz. ESED, 665

35. Yasin, 36/16-17

Her ne kadar Hz.Peygamberin Mekke ve Medine'deki vahyin açıklamasından oluşan mesajları, siyâsî etkinliği ve Medine döneminde yapılan antlaşmalar olsa da düşmanlara karşı alınması gerekli tutum ve davranışlar da ele alınmıştır. Özellikle gruplar halinde insanların Mekkenin dışına 615 ve 622 yıllarında hicret etmeleri, Yahudilerle, Mekkelilerle ve diğerleriyle olan mücadeleler vs. Bütün bunlar bu tutum ve davranışların tipik örnekleri olarak gözükmektedir. Burada Hz.Peygamberin her zaman için anlaşma yapma veya göç etme fırsatını öncelemiş olması dikkat çekicidir.

Kur'an'da, bütün peygamberlerin aynı mesajları ulaştırmış olmalarının sık sık vurgulanmasının yanında, Kur'an mesajlarının insanlık için bir 'Nûr' olarak nitelendirilmesi[36] ve inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olması[37] peygamberlerin diğer inançlara mensup olanları dîne davet ederken eylem alanlarının sınırlandırılmış olması konusuyla tamamen paralellik arz etmektedir.

7.İnsan bilgisinin gelişmesi, İslâm'ın sadece bir din değil, aynı zamanda bir hukûkî, politik, ekonomik ve sosyal sistem olduğu iddiasını hükümsüz kılmamaktadır. Çünkü Kur'an'ın mesajları hayatın bütün yönlerine ilişkindir. Hz.Peygamber bize sadece bir din getirmekle kalmamış, içinde hiç bir adaletsizliğe yer vermediği bir sosyal düzeni de inşâ etmiştir. Aynı şekilde günümüz dünyasındaki İslâm müntesiplerinin, modern müslüman toplumunda sonradan ortaya çıkan yeni adaletsizlikleri de ortadan kaldırması gerekmektedir.[38]

Buradan şöyle bir sonuca ulaşmaktayız. İslâmda 'Allah yolunda savaşmak' kavramının içeriği, dînî inancı güç kullanarak kılıçla, silahla, kuvvetle yaymak olarak doldurulduğu sürece 'Kur'an'ın okunuşu'nda ikilemlerle karşı karşıya kalınacaktır. İslâmîyette ön görülen mücâdele tamamen sosyal adâletin gerçekleştirilmesi hedefine yöneliktir. Başka amaçlar için yapılan savaşıların özellikle Emeviler döneminden itibaren başlayan tarihsel süreç içerisinde 'İslâmî' tanımlamasının sınırları içerisinde algılanması iktidarların mutlakçı ideolojiyi benimsemelerinden ve toplumsal akîdelerin kabîle merkezli oluşundan kaynaklanmaktadır. Nitekim dört halife döneminden sonra mutlakçı ideoloji hakimdir ve devletin varoluşu da kısmen savaşlarda elde edilebilecek ganimete dayanmıştır.

Allah-u Teâlâ, müslümanlara dinlerini başkalarına zorla kabul ettirmek gibi bir misyon yüklememiştir. Bununla beraber öncelikli olarak

36. Nisa, 4/174

37. Araf,7/52

38. Mazharuddin SIDDIKİ, İslâm Dünyasında Modernist Düşünce, (Çev.Murat Fırat, Göksel Korkmaz), İst.1990, 6

onları, dinlerinde fitneye uğramaktan korumak ve mütecâviz kuvvetlere, kuvvetle karşı koymak vazîfesi ile mükellef tutmuştur. Bu yükümlülüğün hemen yanında da, yeryüzünde yaşayan herkes için adâleti gerçekleştirmeye çalışmak gibi bir önemli bir sorumluluğu vardır. Bu sorumluluktan hareketle dünyanın neresinde olursa olsun, 'yeryüzünde Allah'ın halîfesi' olarak yaratılma gibi mükemmel bir özelliğe ve ayrıcalığa sahip 'insan'ı karşı karşıya kaldığı her türlü haksızlık, zulüm ve baskıdan korumak hedefi herhangi bir müslümanın yaşamının çizgisini oluşturmaktadır. Çünkü 'Adâlet' kavramını konjöktürel düşünmek, bunu belirli bir çerçevede sınırlandırmak zaten adâletsizliğin ifâdesidir. Ancak böyle bir eylem içerisinde hareket ederken diğer insanların gelir kaynaklarını ele geçirmek, o insanlar üzerinde hakim güç rolünü oynamak, onların fikri, siyasi özgürlüklerine ipotek koymak vb. gibi hiçbir art niyet gözetmeksizin, samimi olarak davranış ve tutum sergilemek zorundadır. İşte İslâm'da 'Allah yolunda cihâd' yani Allah'ın irâde ve hükmünü gerçekleştirmek için gösterilecek çaba, yaşam biçiminin temel felsefesi de bu olsa gerektir. Böyle bir hareket noktası da, insanları müslüman olmaya zorlamak şeklindedeğil, zulüm ve zilletten kurtulmaları, kısıtlama ve baskı olmaksızın seçim hürriyetine sahip olmaları ve 'insan' olmanın gerektirdiği bütün haklarını yaratılışındaki yüceliğe yakışır tarzda 'insanca' kullanabilmesine ulaştırır.

İslâm'da insan hayatına ve onun yaratılıştan itibaren aslında var olan değerlerine saygı göstermek esastır. Kur'an'a göre özellikle inanç konusunda herhangi bir zorlama ve baskı söz konusu değildir. Çünkü fikir özgürlüğüne konjoktürel bakılması aynı zamanda din ve inanç hürriyetini de ortadan kaldırır."Dinde zorlama yoktur" ifâdesiyle belirtilen bu husus, her nekadar 'din' terimi üzerinde değişik yorumlar yapılsa da âyetin temel bağlamında zorla din değiştirmenin her şart altında geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Fakat bununla beraber İslâm, İslâm'ın davetine karşı koymadıkları, İslâm düşüncesine mukâvemet göstermedikleri, müslümanlara eziyet etmedikleri müddetçe, savaşmaya izin vermez. Hatta Müslümanlarla savaş halinde olmadıkları zamanda, müslümanların iyilik ve adalet esasları üzerine onlarla münasebet kurmalarını engellemez.

"Sizinle din hususunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı âdil davranmanızı Allah yasak etmez; Zira Allah âdil olanları sever. Allah ancak sizinle din hususunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar.." [39]

39. Mümtehine, 60/8-9. Bu âyetin sebeb-i nüzûlü olarak Hz.Ebubekir'in daha önce boşamış olduğu hanımı Kuteyle'nin, 'müslüman' olan kızı Esma'yı ziyaret etmek istemesi ve Esma'nın da Hz.Peygambere bu durum hakkında sorması ve Hz.Peygamber'in de bu

Din ve Vicdan hürriyetinin temel felsefesi, insanların herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın kendi irâde ve arzularıyla kutsal kabul ettikleri metafizik güce, mutlak varlığa inanmaları, îman etmeleri ve istedikleri 'din'in prensipleriyle amel etme hakkına sahip olmalarıdır. Çünkü açık ve net olarak anlaşılacağı üzere Din, Vicdan, İman gibi kavramlar insanın sadece kendi iç dünyasının değerleri olup bu kavramların hareket sahasına dışarıdan herhangi bir müdahale yapılması söz konusu değildir. Dahada ötesi, insanların bu değerlerinin dışarıdan herhangi bir güç kullanılarak yönlendirilebileceğinin düşünülmesi herhangi bir bilimsel değer taşımamaktadır.

8.Üzerinde çalıştığımız bu konuyu, Dînî çoğulculuk paradigması açısından da ele almak mümkündür. Çeşitli dinlerin bir platformda aynı anda yaşama imkanı olarak ifâde edebileceğimiz dînî pluralizm, insanların birbirlerine karşı hoşgörüyle hareket etmelerini gerektirir. Bu şekildeki bir davranış modeli Hz.Peygamberin mesajlarında ve o'nun Ehl-i Kitab'a karşı olan tutum ve davranışlarında açık bir şekilde görülür. Kur'an'da Hz.Peygamberimize hitaben "De ki; "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz."[40] veya "sizin dîniniz size, benim dînim de bana"[41] meâlindeki âyetler, son tahlilde ilâhî mesajların tebliğine inanmayan insanlara karşı Hz.Peygamber'in alacağı tavrın ne olması gerektiğine yönelik bir ifâdedir.

Din'ler yorumlar şeklinde zamanla fenomenlerini yansıtır ve her yorumun etrafında halkalar oluşur. İşte Hz.Peygamberin vefatıyla beraber görülen oldukça önemli bir boşlukla başlayan ve günümüze kadar gelen süreçte yapılan 'yorum'larda birçok konuda olduğu gibi bu konuda da farklı dönemlerde farklı konjöktürel şartların ağırlığı ve yönlendirmesi etkin rol oynamıştır. Bu anlayışın sonucunda da konuyla ilgili olarak çeşitli devirlerde yapılan spekülasyonlar İslâm'ın savaş anlayışının belirlenmesinde ne hikmetse kriter olarak kabul edilmiştir.[42]

---

ziyarete izin vermesi gösterilmektedir. Bkz.SUYUTİ, 222, NEYSABURİ, 349. Ancak konumuz açısından burada belirtilen en önemli nokta, müslümanlarla din hususunda savaşanların dost edinilmemeleri konusuna yapılan vurgudur. Böylesine bir tutum ve tavır, müslümanların da diğer insanların dini duygularını, inançları paralelinde başkalarına zararları olmaksızın hür bir şekilde yaşamalarını ipotek altına alacak fiil ve eylemlerden kaçınmaları gerektiği hususunu beraberinde getirmektedir.

40. Sebe, 34/25

41. Kafirun,109/6

42. Mesela; Şiiler'in 'gulat-ı şia' dedikleri Rafiziler'in inançları ve bunlar hakkında verilen hükmün ne olduğu hakkında sorulan bir soruya Ebussuud efendinin vermiş olduğu iddia edilen "bunlar katledilir, veya İslâm'la katledilmek arasında tercih yapmak yapmak zorunda bırakılır.." şeklindeki fetvanın aslında o'na ait olmadığını, fetvanın altındaki imzanın da taklit olduğu tezi konumuz açısından dikkat çekicidir. 479.Mesele; 1.Soru;

Çalışmamızda varmış olduğumuz sonucu şu şekilde özetleyebiliriz. İslâmdaki 'savaş' meselesi bir çok konuda da görülebileceği gibi tarihsel akış içerisinde yapılan dînî yorumlarla farklı bir söyleme bürünmüş ve asıl amaç ve hedefinden farklı bir mecrâya sürüklenmiştir. Öyle görünmektedir ki, 'savaş' fenomeninin farklı algılanımlarındaki temel çıkış sebeplerinden birisi 'kutsal metin'lerin okunması meselesidir. Kur'an'ın nihâi hedefi; İnsanlık üzerinde 'adâlet' ve 'ahlâk' prensiplerinin hâkim olmasıdır. İslâm dini sun'i birtakım sorunlar ortaya çıkartarak sıkıntılı bir toplum oluşturmak yerine, barışı, huzuru ve toplumsal refahı sağlamak için gönderilmiş bir dindir. İslâm'ı anlamada bu olguların gerçekleşmesi çerçevesince düşünülmesi gerekir.

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlemesiyle son dönemlerdeki yaygın söylemle "büyük bir köy" olarak tanımlanan dünyamızda gerek aynı ve gerekse farklı dinlere, kültürlere sahip insanlar arasında çeşitli konularda kendini gösteren diyalog ihtiyacı gün geçtikçe önemini artırmaktadır. Bu diyalog sürecinde ciddi adımlar atılabilmesi için de sadece "İlâhî Din" olarak tanımlanan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmîyet değil aynı zamanda başta Budizm olmak üzere "Uzak Doğu" dinlerini ve "Modernist Akımlar"ı temsil eden müntesiplerin, insan haklarına saygı gösterme, bütün insanların din ve vicdan hürriyeti haklarını savunma konusunda olumlu gelişmelere öncülük etmeleri gerekmektedir.

Çalışmamızın başında ifâde ettiğimiz gibi 'savaş' tarihin her döneminde olduğu gibi günümüz dünyasınında en belirgin ve dünya gündemine damgasını vuran fenomenlerinden biridir. Tarihte "Din" savaşları olarak tanımlanabilen "Haçlı seferleri", aynı din müntesiplerinin kendi aralarındaki mezhep savaşları (mesela; 1572 ve 1618-1648 arası Katolik-Protestanlar arasında vuku bulan 'otuz yıl savaşları' gibi),[43] I. ve II. Dünya savaşları, bu realitenin en belirgin örnekleridir. Ayrıca, Ortadoğu'da özellikle

---

Kızılbaş taifesinin şer'an kıtali helal olup, katl eden gazi ve kızılbaş taifesinin ellerinde maktul olanlar şehid olurlar mı?

Cevap; Olur, gaza-i ekber ve şehadet-i azimedir. (A,255b)

2.Soru; Kıtalleri helal olduğu takdirce, mahza Sultan-ı ehl-i İslâm hazretlerine bağy ve adâvet üzere olup, asker-i İslâm'a kılıç çektiği için mi olur, yahud gayr-i sebebi var mıdır?

Cevap; Hem bâgilerdir, hem vücûh-i kesîreden kafirlerdir. (A.255b) Bkz. M.Ertuğrul Düzdağ, Şeyhül-İslâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16.Asır Türk Hayatı, İst.1983, 109. Ancak bu fetvanın altındaki imzanın Ebussuud Efendiye ait olmadığı ve imzasının taklit edildiği tezinin ağırlık kazanması önemlidir. Bkz. Zahid Aksu, "Ebussuud Efendinin 16.Asır Osmanlı İmparatorluğundaki Yeri" Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu, (Yayına haz.Mevlüt Uyanık), Ank.1988, 254

43. Bkz.James A.HAUGHT, Kutsal Dehşet, Dinsel Cinâyetler Tarihi, (Çev.Uğur Alkapar), İst.1999, 85.

İsrail-Arap ülkeleri arasında yıllardır değişik konjöktürel şartlarda devam eden zaman zaman alevlenerek gündeme gelen savaşlar, Balkanlarda son dönemlerde dünyanın gözü önünde yapılan arkaplanında din ve etnik kimlik yatan savaşlar, Çin'de yıllardır zulüm ve baskılarla pasifize edilmeye çalışılan ve dünya gündemine bile gelemeyen Doğu Türkistan Türklerine karşı yapılan yine etnik ve dini kökenli katliamlar, Afganistan gibi 'İslâm ülkesi' olarak tanımlanan yerlerdeki iç savaşlar, savaş fenomeninin farklı dönemlerdeki örnekleri olarak tarih sahnesinde yer almaktadır.

Hernekadar günümüz dünyasında geleneksel savaş fenomeninin, form degiştirme sürecinde olduğunu ve ülkelerin veya savaşan tarafların 'soğuk savaş', 'psikolojik savaş' gibi formlar çerçevesinde yeni stratejiler belirlediği görülmekte ise de, pratikte 'sıcak savaş' ağırlıklı olarak etkinliğini sürdürmektedir. İşte, 'diyalog' gibi bir söylemin olumlu sonuç verebilmesi için katedilecek her aşamada, savaşların tahlili ve çözümü konusundaki sisli görüntü, yerini daha net ve somut çözümlere bırakabilecektir.

Çeşitli çıkarların hesabının yapıldığı, otorite güçlerin şahsi arzuları, beklentileri çerçevesinde insanların gelir kaynaklarına ve mal varlıklarına el koymak, dünya ticaret ve sanayii arenasında sömürü yoluyla rant elde etme gibi amaçlarla yapılan savaşlara İslâm'ın izin verdiğini söylememiz zaten mümkün değildir. İslâmın tarihsel gelişiminde insanı ön planda tutan, insanı önceleyen düşünce çizgisi çerçevesinde barışın gerçekleşmesine katkıda bulunan bir potansiyel güç vardır ve bu güç barış ve hoşgörü söyleminde pozitif bir katkıya dönüştürülebildiği müddetçe dinler arası diyalog sürecinin yükseliş trendini yakalamasında önemli bir faktör olabilecektir.